

Kohtuasi C-41/22

Eelotsusetaotlus

Saabumise kuupäev:

18. jaanuar 2022

Eelotsusetaotluse esitanud kohus:

Landgericht Erfurt (Erfurti esimese astme kohus, Saksamaa)

Eelotsusetaotluse kuupäev:

13. jaanuar 2022

Hageja:

XXX

Kostja:

Helvetia schweizerische Lebensversicherungs-AG

Landgericht Erfurt

[...]

Kohtumäärus

eelotsusetaotluse esitamiseks

Euroopa Kohtule

Kohtuasjas

XXX

– hageja –

[...]

versus

Helvetia schweizerische Lebensversicherungs-AG [...]

– kostja –

[...]

ese: lepingu tagasitäitmine pärast elu-/pensionikindlustuslepingust taganemist

tegi Landgericht Erfurti (Erfurti esimese astme kohus) 8. tsiviilkolleegium [...] 13. jaanuaril 2022 järgmise

kohtumääruse:

I. Menetlus peatatakse.

II. Euroopa Kohtule esitatakse ELTL artikli 267 alusel liidu õiguse tõlgendamise kohta järgmised eelotsuse küsimused:

1. Kas liidu õigusega, eelkõige teise elukindlustusdirektiivi artikli 15 lõikega 1, kolmanda elukindlustusdirektiivi artikliga 31 ja direktiivi 2002/83 artikli 35 lõikega 1, tõlgendatuna olenevalt asjaoludest koostoimes Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikliga 38, on vastuolus liikmesriigi õigusnormid või kohtupraktika, mille kohaselt pannakse kindlustusvõtjale, kes on põhjendatult kasutanud oma õigust lepingust taganeda, selgitamis- ja tõendamiskoormis osas, mis puudutab kindlustusandja saadud kasu väljaarvutamist? Kas juhul, kui selgitamis- ja tõendamiskoormise selline jaotus on lubatav, nõuab liidu õigus, eelkõige tõhususe põhimõte, et kindlustusvõtjal on vastukaaluks õigus nõuda kindlustusandjalt teavet või saada muud abi, et tal oleks võimalik oma nõudeid maksma panna?

2. Kas kindlustusandjal, kes on jätnud tarbijale taganemisõiguse kohta teabe andmata või on andnud kõnealuse õiguse kohta üksnes ebaõiget teavet, on keelatud tugineda sellest kindlustusvõtjale tulenevate õiguste – eelkõige taganemisõiguse – vastu väitele, et õigus on kaotatud või et seda on kuritarvitatud või et aeg on möödunud?

3. Kas kindlustusandjal, kes on jätnud tarbijatele antava kohustusliku teabe kindlustusvõtjale andmata või on andnud üksnes mittetäielikku või ebaõiget teavet, on keelatud tugineda sellest kindlustusvõtjale tulenevate õiguste – eelkõige taganemisõiguse – vastu väitele, et õigus on kaotatud või et seda on kuritarvitatud või et aeg on möödunud?

A. Asjaolud ja põhikohtuasi

Poolte – kindlustusvõtja ja kindlustusandja – vahel on vaidlus sellise kindlustuslepingu täieliku tagasitäitmise üle, mis on sõlmitud nn avalduse mudeli (sks k *Antragsmodell*) järgi.

Hageja sõlmis kostjaks oleva kindlustusandjaga 2008. aastal fondipõhise pensionikindlustuslepingu. Tarbijale antav kohustuslik teave edastati talle seejuures avalduse esitamisel. Üksikasjad on vaidluse all.

Kindlustuslepingute seaduse (Versicherungsvertragsgesetz; edaspidi „VVG”) varasema redaktsiooni § 8 alusel esitas hageja 2020. aastal lepingust taganemise avalduse. Hageja tugineb sellele, et taganemisõiguse kohta antud teave oli vormiliselt ja sisuliselt ebaõige. Peale selle märgib ta, et tarbijale antav kohustuslik teave oli jäetud esitamata või oli esitatud mittetäielikult.

Sisuliselt nõuab hageja – tuginedes alusetu rikastumise sätetele – sellel perioodil tasutud kindlustusmaksete tagasimaksmist ning kindlustusandjal kindlustusmaksetest saadud kasu väljaandmist. Väljaantava kasu arvutamiseks nõuab hageja kostjalt üksikasjalikku teavet näiteks selle kohta, milline on tasutud kindlustusmaksete jaotus halduskulude, lepingu sõlmimise kulude, riskikulude või sissemaksete lõikes, või teavet selle kohta, millisel otstarbel on kindlustusmakseid kasutatud.

Kostjaks olev kindlustusandja lähtub sellest, et teave taganemisõiguse kohta ja kogu oluline tarbijatele antav teave on esitatud nõuetekohaselt. Hageja kõik teabenõuded jätab ta rahuldamata. Peale selle tugineb kindlustusandja õiguse kaotamisele või selle kuritarvitamisele tsiviilseadustiku (Bürgerliches Gesetzbuch, edaspidi „BGB“) § 242 tähenduses. Lepingut täideti kaheteistkümne aasta vältel nõuetekohaselt. Hiljemalt kümne aasta möödudes peab saabuma õigusrahu. Saksa õiguse kohaselt on – teadmisesest sõltumatu – vaidlustamise tähtaeg kümme aastat isegi raske pettuse korral.

Poolte vahel on vaidlus selle üle, kas Euroopa Kohtu senine praktika, mis käsitleb õiguse kaotamist ja õiguse kuritarvitamist tarbijakrediidilepingutest taganemisel, on üle kantav kindlustusõigusele.

B. Õiguslik raamistik

Kohtuasja lahendamise seisukohast määravad Saksa õigusnormid, mis olid kohaldatavad lepingu sõlmimise ajal, on sõnastatud järgmiselt:

Kindlustuslepingute seaduse (Versicherungsvertragsgesetz; edaspidi „VVG”) varasema redaktsiooni § 8

(1) Kindlustusvõtja saab lepingust kahe nädala jooksul taganeda. Taganemisavaldus esitatakse kindlustusandjale kirjalikult ja see ei pea sisaldama põhjendust; tähtajast kinnipidamiseks piisab, kui taganemisavaldus on õigel ajal ära saadetud.

(2) Taganemistähtaeg hakkab kulgema hetkest, mil kindlustusvõtja on kätte saanud järgmised kirjalikus vormis esitatud dokumendid:

1. kindlustuspoliis ja kindlustustingimused, sealhulgas tüüptingimused, ja lisateave vastavalt § 7 lõigetele 1 ja 2 ning

2. selge ja arusaadav teave taganemisõiguse ja lepingust taganemise õiguslike tagajärgede kohta, milles on kindlustusvõtjale kooskõlas kasutatud sidevahendi nõuetega selgitatud tema õigusi ja mis sisaldab selle isiku nime ja aadressi, kellele tuleb esitada taganemisavaldus, ning viidet tähtaja algusele ja lõike 1 teises lauses sisalduvatele sätetele.

Teave vastab esimese lause punkti 2 nõuetele, kui kasutatud on justiitsministeeriumi poolt lõikes 5 osutatud määruse alusel avaldatud näidist. Kohustus tõendada esimeses lauses nimetatud dokumentide kättesaamist lasub kindlustusandjal.

Tsiviilseadustiku (Bürgerliches Gesetzbuch, edaspidi „BGB“) § 242 Sooritus hea usu põhimõtte alusel

Võlgnik peab soorituse tegema nii, nagu hea usu põhimõtte käibetavasid arvestades seda nõuab.

C. Eelotsuse küsimuste olulisus asjas otsuse tegemise seisukohast

Käesoleva eelotsusetaotluse keskmes on küsimus, kas ja millisel määral võivad liikmesriigi õigusnormid või kohtupraktika – *Law in Books* ja *Law in Action* – takistada kindlustusvõtjal kasutada või maksta panna oma õigusi või muuta õiguste kasutamise või maksmapaneku võimatuks, või kas kindlustusvõtjal on oma nõuete maksmapanekul õigus nõuda kindlustusandjalt teavet või saada muud abi. Eelkõige tuleb välja selgitada, millised on tarbija õiguste kasutamise piirid kindlustusõiguses. Kas kindlustusandja võib õiguse kaotamisele, selle kuritarvitamisele või aja möödumisele tugineda ka siis, kui taganemisõiguse kohta esitatud teave oli ebaõige või osa tarbijale esitatavast kohustuslikust teabest puudus?

Eriomaseid küsimusi, mis puudutavad konkreetselt pooltevahelist vaidlust selle üle, kas taganemisõiguse kohta antud teave oli vormiliselt nõuetekohane või kas tarbijale edastati kogu kohustuslik teave, Euroopa Kohtule ei esitata. Nimelt ei ole tegemist mitte tõlgendusküsimustega („interpretation“), vaid pelgalt kehtiva õiguse kohaldamisega („application“), mida peavad liidu kohtutena tegema liikmesriigi kohtud. Selle kohta on olemas teednäitav Euroopa Kohtu ja Bundesgerichtshofi (Saksamaa Liitvabariigi kõrgeim üldkohus) praktika, mistõttu saab need küsimused lahendada kohtuastme raames (vt nt Euroopa Kohtu 19. detsembri 2019. aasta otsus C-355/18–C-357/18 ja C-479/18, EU:C:2019:1123; vt ka kohtujurist Bobeki 2. septembri 2021. aasta põhjalik ettepanek liidetud kohtuasjades C-143/20 ja C-213/20, EU:C:2021:687).

1. Esimene eelotsuse küsimus

Esmalt tekib kohtuasja lahendamise seisukohast oluline küsimus, kas ja milline **selgitamis- ja tõendamiskoormis** lasub tarbijal, et kohtus põhjendatult maksma panna sõlmimata jäänud kindlustuslepingu tagasitaitmise nõuet. Kas tarbijal võib teatud asjaoludel tekkida seoses kasuga, mida kindlustusandja on tasutud kindlustusmaksetest tegelikult saanud, **õigus nõuda** kindlustusandjalt teavet?

a) Elukindlustuse valdkond ei ole täielikult ühtlustatud. Seega määravad liikmesriigid kindlaks, milline ulatus ja millised piirid on kindlustusvõtja nõuetel pärast lepingust tulemuslikku taganemist. Seejuures peavad liikmesriigid järgima võrdväärsuse ja tõhususe põhimõtteid.

Saksa õigus näeb ette, et kindlustusvõtjal on õigus juba tasutud kindlustusmaksete – millest on maha arvatud teatav riskikulu – väljamaksmisele, ning saadud kasu väljaandmisele. Oma majandustegevuses kindlustusvõtja raha kasutanud kindlustusandja peab asjaomased summad seega tagasi maksma.

See on liidu õiguse kohaselt lubatav, erinedes olukorrast, kus on tegemist krediitdilepingutest taganemisega, kuna krediitdilepingute valdkonnas on toimunud täielik ühtlustamine ja saadud kasu väljaandmist ei ole ette nähtud (vt selle kohta Euroopa Kohtu 4. juuni 2020. aasta otsus C-301/18, EU:C:2020:427).

Vaja on luua õiglane ja proportsionaalne tasakaal kindlustusvõtjate õigustatud huvide, kindlustatud isikute kogumi huvide ning kindlustusandjate ja kindlustusmajanduse õigustatud huvide vahel. Tuleb kontrollida, kas saadud kasu aspektist on see Saksamaal õnnestunud.

b) Bundesgerichtshofi (Saksamaa Liitvabariigi kõrgeim üldkohus, edaspidi „BGH“) väljakujunenud praktikas on märgitud, et kui kindlustusvõtja soovib kindlustusmaksetest tegelikult saadud kasu kindlustusandjalt välja nõuda, siis lasub selgitamis- ja tõendamiskoormis kindlustusvõtjal. Viidatud kohtupraktika kohaselt peab kindlustusvõtja loogiliselt selgitama ja vajaduse korral tõendama kindlustusandja tegelikult saadud kasu tekkimist ja suurust. Seejuures peab ta viitama kostjaks oleva kindlustusandja konkreetsele tulule (kokkuvõtlikult BGH 29. aprilli 2020. aasta otsus IV ZR 5/19, ECLI:DE:BGH:2020:290420UIVZR5.19.0, punkt 16).

Bundesgerichtshof (Saksamaa Liitvabariigi kõrgeim üldkohus) on aastate jooksul kõrvale jätnud mitu nõutavat kasu iseseisva väljaarvutamise meetodit, mida on kasutanud hagejatest tarbijad.

Saksa kohtupraktikas kehtestatud kriteeriumid nõuavad kindlustusvõtjalt ulatuslikku uurimistööd ja paljude asjaolude väljaselgitamist. Tarbija peab nimelt kindlustusandjalt saadud või avalikest allikatest pärinevate materjalide, näiteks kindlustusandja avaldatud tegevusaruannete põhjal välja arvutama kindlustusandja tulud ja näiteks fondi kasumi ja tootlikkuse ning need oma hagis aluseks võtma (vt BGH 11. novembri 2015. aasta otsus IV ZR 513/14, punkt 50; Thüringer

Oberlandesgerichti (Tüüringi liidumaa kõrgeim üldkohus) 31. juuli 2020. aasta otsus 4 U 1245/19, punkt 67 jj). Sellega pannakse kindlustusvõtjatele ilmselgelt liigne koormus. On alust eeldada, et seetõttu ei saa nad oma õigusi maksma panna.

Seetõttu esinevad märkimisväärsed kahtlused, kas viidatud kohtupraktika on kooskõlas tõhususe põhimõttega (vt tõendamiskoormise kohta seoses ebaõiglase lepingutingimustega Euroopa Kohtu 10. juuni 2021. aasta otsus C-776/19–C-782/19, EU:C:2021:470). Võib arvata, et kui selgitamis- ja tõendamiskoormis jääb osas, mis puudutab saadud kasu, kindlustusvõtja kanda, siis on kindlustusvõtjal ülemäära raske kasutada talle tarbijakaitsedirektiividega, eelkõige elukindlustusdirektiividega antud õigusi.

Liidu õiguses sätestatud tõhususe põhimõte toob vähemasti juhul, kui tarbijal või liidu õiguse alusel soodustatud isikul ei ole piisavalt tõendeid, kuna asjaomane teave on talle kättesaamatu või on kättesaamine raskendatud, kaasa tõendite esitamise nõude leevenemise või koguni tõendamiskoormise ümberpöördumise (vt ka Euroopa Kohtu 4. juuni 2015. aasta otsus C-497/13, EU:C:2015:357). Tsiviilkohtumenetluse klassikalised mehhanismid, mis tuginevad poolte vormilisele võrdväärsusele ja *actori incumbit probatio* põhimõttele, on käesoleval juhul tarbija nõuete tõhusaks ja tulemuslikuks maksmapanekuks ebapiisavad. Lõpuks ei või jätta tähelepanuta, et lepingust taganemisega kasutab tarbija õigust, mis eeldab kindlustusandjapoolset rikkumist. Seepärast võiks oluline olla ka sanktsiooni kohaldamise mõte.

c) Kas juhul, kui selgitamis- ja tõendamiskoormis lasub ikkagi tarbijal, on tarbijal vastukaaluks õigus nõuda kindlustusandjalt teavet või muud abi?

Liidu õiguse üldise suundumusega on kooskõlas, et tõendid – *disclosure* tähenduses – peab esitama vastaspool. See kehtib näiteks konkurentsioiguses või intellektuaalomandiõiguses (vt ka direktiivi (EL) 2020/1828, mis käsitleb tarbijate kollektiivsete huvide kaitsmise esindushagisid, artikkel 18).

Kindlustusvõtja õigus nõuda kindlustusandjalt teavet võiks tuleneda ka kolmanda elukindlustusdirektiivi artikli 31 lõikest 1 ja lisast. Kohtujurist Sharpston on leidnud, et kui tegemist on investeerimist sisaldava elukindlustusega, mille puhul sõltub kindlustushüvitis sellest, kuidas kindlustusandja kindlustusmakset kasutab, peab kindlustusandja selleks, et kindlustusvõtjal oleks kergem otsustada, enne lepingu sõlmimist – lepingu muudatuste korral ka lepingu kehtivusajal – kindlustusvõtjale teatama, milliseks otstarbeks tema kindlustusmakset kindlasummaliselt või protsentuaalselt kasutatakse (kohtujuristi 12. aprilli 2014. aasta ettepanek kohtuasjas C-51/13, EU:C:2014:1921).

Kui kindlustusandja peab juba enne lepingu sõlmimist andma – nii palju kui võimalik – teavet selle kohta, kuidas kindlustusmakseid kindlasummaliselt või protsentuaalselt kasutatakse, siis seda enam oleks tal kindlustusmaksest tegelikult kasu saamise korral võimalik anda kindlustusmakse konkreetse kasutamise kohta

teavet pärast lepingu sõlmimist, et luua võimalus kindlustuslepingu ulatuslikuks tagasitaitmiseks.

2. Teine ja kolmas eelotsuse küsimus

Kui taganemisõigus tuleneb sellest, et tarbijale antud teave puudus või oli ebaõige või oli liidu õiguse kohaselt nõutav kohustuslik teave mittetäielik, tuginevad Saksa kindlustusandjad ja kohtud paljudel juhtudel **õiguse kaotamise ja selle kuritarvitamise** aspektidele, et jätta ebaõigest teavitamisest tulenevalt lepingu tagasitaitmise või kahjuhüvitise nõuded rahuldamata [...] [viited õiguskirjandusele].

Isegi juhul, kui teave taganemisõiguse kohta puudub, kuid eelkõige juhul, kui asjaomane teave on ebaõige, peab Bundesgerichtshof (Saksamaa Liitvabariigi kõrgeim üldkohus) taganemisõiguse kasutamist lubamatuks, kui konkreetses asjas esinevad raskendavad asjaolud (vt BGH hiljutine 8. septembri 2021. aasta otsus IV ZR 133/20, ECLI:DE:BGH:2021:080921BIVZR133.20.0, punkt 17; vt ka BGH 10. veebruari 2021. aasta otsus IV ZR 32/20, ECLI:DE:BGH:2021:100221UIVZR32.20.0, punkt 17 jj). Sama kehtib tarbijale andmata jäetud või ebaõige teabe suhtes. Madalama astme kohtud käsitlevad sellist erandjuhtumit aga üsna leebelt.

Bundesgerichtshof (Saksamaa Liitvabariigi kõrgeim üldkohus) peab ilmselt piisavaks, et kindlustusvõtja käitumine on objektiivselt vastuoluline: talle antud ja teatavaks tehtud taganemistähtaaja laseb kindlustusvõtja lepingu sõlmimisel kasutamata mööda ja tasub kokkulepitud kindlustusmakseid järjepidevalt. Sellise enda huvides ja pikka aega kestva käitumisega seab kindlustusvõtja ennast vastuolulisse olukorda, kui ta hiljem väidab, et lepingut ei ole kunagi sõlmitud, ja nõuab põhjendatult kindlustusandjalt, kes lähtus lepingu olemasolust, tasutud kindlustusmaksete tagasimaksmist. Õiguse kuritarvitamise väide ei eelda kindlustusvõtja ebaausaid kavatsusi ega süüd. Õiguse omaja käitumine peab – talle nähtavalt – olema vaid põhjendanud vastaspoolel kaitsmisväärse õiguspärase ootuse teatud faktilisele või õiguslikule olukorrale.

Bundesgerichtshofi (Saksamaa Liitvabariigi kõrgeim üldkohus) viide hea usu põhimõttele (BGB § 242) näib siiski, arvestades – siduvat ja esimuslikku – liidu õigust ning Euroopa Kohtu määravat praktikat, olevat problemaatiline [...] [viide õiguskirjandusele].

Õiguse kuritarvitamise vastuväidet saab seega esitada kitsastes piirides ja seda on vaja eraldi põhjendada. Euroopa Kohtu väljakujunenud praktika kohaselt peab selleks, et lähtuda saaks õiguse kuritarvitamisest, lisanduma subjektiivne element (vt aegumistähtaegade kohta Euroopa Kohtu 10. juuni 2021. aasta otsus C-776/19–C-782/19, EU:C:2021:470, punkt 46; vt lisaks Euroopa Kohtu 19. detsembri 2019. aasta otsus C-355/18–C-357/18 ja C-479/18, EU:C:2019:1123, punkt 69 jj; vt ka Euroopa Kohtu 19. detsembri 2013. aasta otsus C-209/12, EU:C:2013:864, punkt 27).

Seega peab tarbija oma õigusi teadma, mis käesoleval juhul aga nii ei olnud. Tarbija õiguste piiramine on tarbijakaitse huvides välistatud (vt Euroopa Kohtu 9. septembri 2021. aasta otsus C-33/20, C-155/20 ja C-187/20, EU:C:2021:736).

Sellise tarbijakaitsest lähtuva hoiaku kasuks räägib ka põhiõiguste harta artikkel 38, mida tuleks käesolevas asjas vähemasti arvesse võtta. Põhiõiguste harta artiklis 38 on sätestatud, et liidu poliitikaga tagatakse tarbijakaitse kõrge tase. Sellega kaasneb optimeerimise nõue. Põhiõiguste harta – kui *supreme law of the land* ja *living instrument* – on käesolevas asjas kohaldatav, see tähendab, et see on siduv ja kohustuslik Euroopa Liidule ja selle liikmesriikidele (põhiõiguste harta artikli 51 lõige 1). Liidu õiguse – käesolevas asjas Euroopa Liidu tasandil välja töötatud kindlustusõiguse – kohaldatavus tähendab seda, et hartaga tagatud põhiõigused kehtivad (Euroopa Kohtu 26. veebruari 2013. aasta otsus C-617/10, EU:C:2013:105, punkt 21).

Lisaks on Euroopa Kohtu väljakujunenud praktika, mis käsitleb õiguse kaotamist ja selle kuritarvitamist tarbijakrediidilepingutest taganemisel, põhijoontes ilmselt kindlustusõigusele ülekantav (vt üksikasjade kohta Euroopa Kohtu 9. septembri 2021. aasta otsus C-33/20, C-155/20 ja C-187/20, EU:C:2021:736).

Euroopa Kohus on otsustanud, et krediidiandja ei või taganemisõigust kasutada sooviva tarbija vastu tugineda õiguse kaotamise väitele, kui asjaomase direktiivi kohane kohustuslik teave ei ole krediidilepingus nõuetekohaselt esitatud ja seda ei ole nõuetekohaselt edastatud ka tagantjärele, olenemata sellest, kas tarbija oma taganemisõigusest teadis või teadma pidi. Sama käib õiguse kuritarvitamisele tuginemise kohta.

Ei ole teada ühtegi veenvat põhjust, mis takistaks kohaldamast kõnealust kohtupraktikat ka kindlustusõiguses.

Lõpetuseks viidatakse Landgericht Erfurti (Erfurti esimese astme kohus) 30. detsembri 2021. aasta sarnasele eelotsusetaotlusele ([...] C-2/22), mis käsitleb poliisimudelit ning õiguse kaotamist ja selle kuritarvitamist.

[...]